

МОНЕТИ ОТ ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ИЗТОК“ В ПЛИСКА

Валери ГРИГОРОВ

Монетите, открити при археологически разкопки, са сред най-важните хронологически репери, които използваме за изясняване на стратиграфията и датирането на културните пластове. В настоящата статия са представени 47 монети, открити в периода 2011-2014 г. на обект „Дворцов център – изток“ в Плиска (**табло XLII 1**). Нумизматичният комплекс беше идентифициран и обработен от Жения Жекова (РИМ–Шумен). Той съдържа основно анонимни византийски фолиси: 3 монети от клас А1 (970-976) (кат. № 4-6); 26 монети от клас А2 (976-1030/35) (кат. № 7-33); 10 монети от клас В (1030/35-1042) (кат. № 36-45) и 1 монета от клас D (1050-1060) (кат. № 46). На обекта бяха открити също така две римски монети, една монета на Лъв VI (886-912) (кат. № 3), фуре на император Василий II (976-1025) (кат. № 34) и едно акче от XVI в. (кат. № 47).

Археологическото изследване на монетните находки от обект „Дворцов център – изток“ включва планиграфски, стратиграфски и количествен анализ на находките, както и лабораторни анализи на отделни монети. Всички монети са открити с помощта на металдетектор. Това ни позволи находките да бъдат много точно пространствено и стратиграфски локализирани (**табло XLIII 1**). Тринадесет от монетите са намерени във вкопани структури, а останалите са попадали в различни стратиграфски нива между жилищните пространства. Важно е да се отбележи, че в разкрития сектор липсва културен пласт от столичния период на Плиска. Най-ранните материали са от първата половина на X в., а най-богат с находки е периодът от края на X до средата на XI в.

Стратиграфското съгласуване на монетните находки ни позволи да разграничим три времеви хоризонта. За хронологически репери са използвани фолисите от клас А2 и клас В (**табло XLIV 1**). В първия най-ранен хоризонт, който лежи непосредствено върху стария хумус, не се откриват анонимни византийски фолиси. Този факт определя датирането му преди 70-те години на X в. Вторият времеви хоризонт започва от нивото на първата регистрация на анонимни

византийски фолиси от клас А2. Те се откриват на дълбочина 0,70-0,75 м и маркират много отчетливо хронологическата граница след 70-те години на Х в. Следващата хронологическа граница отбелязва нивото на фолисите от клас В. Те се откриват на дълбочина между 0,44 и 0,15 м. В най-горния културен пласт, на дълбочина 0,15 м, е намерен анонимен византийски фолиси от клас D, с който се затваря горната хронологическа рамка на културния пласт на обекта.

В така изградената стратиграфска схема е важно да отбележим мястото и на останалите находки. В най-ранния първи хоризонт е намерена една монета на Лъв VI (886-912) (кат. № 3) (табло... 3). В същия стратиграфски хоризонт беше открит и един печат на „Теоктист, патриций и логотет на дрома“, който се датира във втората трета на Х в. (Григоров, Жекова 2015, 158, Табло XIX: 1-2).

В следващите два стратиграфски хоризонта са отрити две римски монети. Едната е на император от Константиновата династия (IV в.), но е силно обезличена (кат. № 1). Намерена е в пласт с анонимни фолиси от клас А2 и стратиграфски се отнася към последната трета на Х в. Втората римска монета е на Елагабал (218-222), сечена в Марцианопол (кат. № 2). Тя е открита заедно с няколко фолиса от клас В в опожарена около 30-те/40-те години на XI в. сграда. В заравнителния пласт, над деструкциите на същата сграда, е намерено фуре на император Василий II (976-1025) (кат. № 34). Най-късната монета, открита на обекта, е сребърно акче от XVI в. (кат. № 47), попаднало в културния пласт при изкопни дейности през османския период.

Една от целите на изследването беше да се направи детайлен стратиграфски и количествен анализ на различните типове монетни находки. Най-многобройната група фолиси от клас А2 се открива във втори и в трети хоризонт, т. е. те са използвани през целия „византийски“ и „пост-византийски“ период на Плиска. Количеството на находките е разпределено сравнително равномерно в стратиграфските нива, като тенденцията е броят им да се увеличава в последния хоризонт.

Беше проследено също така хронологическото разпределение на различните варианти на фолиси от клас А2. Те са отделени в две хронологически фази – ранна, която отговаря на втори хоризонт и късна, която отговаря на трети хоризонт (**таблица 1**). В ранната фаза са открити фолиси от варианти 3, 4-5, 14а, 24, 39-40, 40 и 40b, а в късната фаза са попаднали фолиси от варианти 2, 11, 14, 14b, 39, 40, 45, 47 и 48. От находките интерес представляват няколко по-редки екземпляри, като варианти 2 и 11 (кат. № 18, 26 и 27), които се откриват в късния хоризонт. Отразените стратиграфски данни за хронологията на фолисите от клас А2 разширяват възможностите за по-пълноценно използване на различните варианти като датиращ показател.

Датиране на пласта	Вид на монетата	Брой
Хоризонт III 1030/35–1064 г.	A2, вар. 2	1
	A2, вар. 11	2
	A2, вар. 14	1
	A2, вар. 14b	1
	A2, вар. 39	1
	A2, вар. 40	1
	A2, вар. 45	1
	A2, вар. 47	1
	A2, вар. 48	1
	A2, лята имитация	1
Хоризонт II 976–1030/35 г.	A2, вар. 3	1
	A2, вар. 4-5	1
	A2, вар. 14a	1
	A2, вар. 24	3
	A2, вар. 39-40	1
	A2, вар. 40	1
	A2, вар. 40b	1

Таблица 1. Стратиграфия на вариантите на фолисите от клас A2

Друга любопитна находка от обекта е една лята имитация на фолис от клас A2 (кат. № 7). Тя е намерена в стратиграфски пласт, отнасящ се към 40-те години на XI в. Засега такива монети са известни от Плиска и от Дръстър (Йорданов 1980, 4-16; Пенчев 2005, 118; Пенчев 2010, 615-616), като монетата от Дръстър е датирана в периода 986/990-1000 г. (Пенчев 2005, 119-120).

Друг любопитен пример са две монети (кат. № 19 и 20), които бяха открити слепени една към друга (**табло XLV 1, 2, 3, 4**). След отделянето и почистването им в лабораторни условия, химик-консерватор Галина Цекова документира върху единия от екземплярите налеп от тъкан, която има структура на ленено платно. По всяка вероятност двете монети са били съхранявани в платнена кесия.

Една от най-интересните находки е фуре (**табло XLV 5, 6**), номина-зма-тетартерон на Василий II (976-1025), Константинопол, тип F (1005-1025) (Grierson 1973, Pl. XLV.15b) (кат. № 34). До този момент от Плиска са известни само две монети от този номинал – едно фуре и една оригинална емисия. В момента на откриването повърхността на монетата беше покрита с устойчив налеп, вероятно от кожата на кесия, в която е била съхранявана. След свалянето на налепа

се установи, че монетата е позлатена. В лабораторията за анализи, консервация и реставрация на НАИМ, инж. Пламен Бонев направи химико-технологично изследване на метала (Бонев, Григоров 2013, 245-258; Григоров 2016, 279). Монетата се състои от медно-калаено ядро, върху което е нанесен междинен сребърно-оловен слой, като накрая е била позлатена. В сплавта на ядрото основните компоненти са мед (Cu) – около или над 75%, калай (Sn) – не повече от 12% и сребро (Ag) – до 15%. Позлатяването е извършено с живачна амалгама. Златото в покритието е над 60% на лицевата страна на монетата и поне 78% на обратната страна.

Монетата е използвана продължително време, а в по-късен момент е пробита вторично и вероятно е носена като медальон. За лицева страна са избрани императорските изображения, от чиято страна златното покритие е по-добре запазено. Крайната дата на използване на монетата се определя от стратиграфската ѝ позиция. Тя беше открита в пласт, който запечатва останките от опожарена около 40-те години на XI в. сграда (структура XX-304/2).

Най-късната монетна находка от обекта е сребърно акче на Селим I (918-926 по хиджра/1512-1520 г.) (кат. № 47). Монетата е идентифицирана и разчетена от Пламен Бонев. Тя е от доста рядък тип, на нея се разчита „*Шах Селим султан син на Баязид хан*“, а по запазените букви „рт“ може да се предположи, че е отсечена в монетния двор в „Харпурт“¹. Износването ѝ е незначително, което предполага, че е използвана в обращение сравнително кратко време. Спирам се на тази находка, защото тя е едно от свидетелствата за присъствие на население в околността през ранния османски период. Вероятно жители на близките села са посещавали руините на средновековния град, за да издирват различни предмети или да добиват строителни материали. Акчето беше открито в плитка яма и вероятно е изгубено при подобни изкопни дейности. В османските данъчни регистри от XVI в. е вписано нововъзникнало селище в околностите на средновековна Плиска, което фигурира с названията Ахибаба или Акбаба и е принадлежало към акънджийските села² (Кауаринар 2015, 131-133; 137). Впоследствие названието на селото се е трансформирало на Абоба.

Археологическото изследване на монетите находки от обект „Дворцов център – изток“ е първото комплексно изследване, кое-

¹ Монети на Селим I, отсечени в Харпурт, се срещат много рядко. Прави впечатление и теглото на монетата – 0,58 г, вместо 0,70 г, колкото е теглото на монетите от по-масовите монетарници. Освен това на монетата грешно е вписана 917 г., вместо 918 г. по Хиджра, когато започва управлението на Селим I.

² Имайки предвид името на селото най-вероятно населението е принадлежало към братството на ахиите (Граматинова 2011, 212; Миков 2013, 227). Дори се предполага, че въпросният тюркски колонист Ахъ Баба е основал и тюрбето в Мадара (Граматинова 2011, 539-540).

то поставя акцент върху археологическия контекст, в който се открива нумизматичния материал в Плиска. Това позволи находките да бъдат анализирани планиграфски, стратиграфски и количествено. Разработената и приложена нова методика за теренно проучване значително подобри точността на документиране и анализ. Получените данни са важни, защото допринасят за изясняване на редица въпроси, свързани с археологическата стратиграфия и социалната среда в следстоличния период на Плиска. В синтезиран вид могат да се изведат следните резултати:

1. Стратиграфският анализ на монетните находки и корелацията им с културните пластове ни позволи да изясним динамика на натрупване на културните отлагания. За около век и половина (от началото на Х в. до средата на XI в.) се е натрупал културен пласт с дебелина малко над 80 см. Най-ранният хоризонт, който обхваща период от седем десетилетия, е с дебелина около 20 см. Вторият стратиграфски пласт е дебел около 31 см и е натрупан за шест десетилетия. Последният стратиграфски пласт е дебел около 30 см и е натрупан за три десетилетия. Стратиграфските резултати категорично показаха, че интензивността на нарастване на културния пласт не е била еднаква. В ранния хоризонт темпът на натрупване е около 2-3 мм годишно. Динамиката на акумулиране на културния пласт значително се увеличава в последната трета на Х в. Темпът на натрупване във втори хоризонт е около 5 мм годишно, а в трети хоризонт – 9 мм годишно. Най-интензивно пространството е обитавано през 30-те и 40-те години на XI в., което обяснява по-високата интензивност на културни отлагания в последния хоризонт. Определяне стъпката на нарастване на културния пласт е едно от основните нововъведения в прилагането на стратиграфския метод, който разширява възможностите за по-прецизно микростратиграфско датиране.

2. Данните от проучения сектор потвърдиха, че регулярното присъствие на монетни находки в Плиска започва в последната трета на Х в., когато в града се установява византийска администрация. Монетните находки в по-ранния хоризонт са единични екземпляри, които едва ли са имали съществена стопанско-разменна функция.

3. За четири археологически сезона броят на монетните находки от обекта нарасна значително, което дава възможност да се отчете процентното съотношение между различните типове. Анонимните византийски фолиси, които са основният нумизматичен материал, включват следните групи монети: клас A1 – 7,5%; клас A2 – 65%; клас B – 25% и клас D – 2,5%. Процентното присъствие на римски монети спрямо общото количество монети е 4,5%, а на други византийски монети – 4,5%. Получените количествени съотношения са достатъчно пълни и добре илюстрират основните характеристики

на нумизматичния материал. Тук е важно да се отбележи, че резултатите са съпоставими с публикуваните от Иван Йорданов 569 монети, намерени в Плиска (Йорданов 2000, 136-137). Структурата на представения от него нумизматичен комплекс е сходна, а количествените съотношения на различните типове монети са идентични.

4. Намирането на римски монети и на единични късноантични предмети не е прецедент; подобни находки са откривани на много места в Плиска. Иван Йорданов е публикувал информация за 34 късноримски и ранновизантийски монети (Йорданов 2000, 136-137). За съжаление в повечето случаи липсват детайлни наблюдения за стратиграфията на находките. В тази връзка откритите две монети от обект „Дворцов център – изток“ са важни, защото са разгледани в стратиграфския им контекст. Данните определят присъствието на римски монети в културни пластове, съдържащи анонимни византийски фолиси, т. е. те са използвани в паричното обращение от „византийския“ период на Плиска.

5. Обобщените метрични данни на монетите дават информация за техния размер и тегло. Фолисите от клас А1 са с размери между 23 и 25 мм и тегло между 6,14 и 7,56 гр. Размерите на фолисите от клас А2 варират в доста широки граници. Най-малките монети са с диаметър 23/25 мм и тегло 5,40 г, а най-големите са с диаметър 33/35 мм и тегло до 14,00 г. Фолисите от клас В са с минимален диаметър 25/25 мм и тегло 7,02 г, и максимален диаметър 30/32 мм и тегло до 12,54 г.

6. Случаите на силно износени монети, понякога повредени, с отчупени краища, както и случаите на препечатване върху по-ранни варианти, са индикация за продължително използване на част от находките. Това се отнася преди всичко за фолисите от клас А1 и А2. Прави впечатление, че и трите монети от клас А1 бяха открити в последния стратиграфски хоризонт, т. е. повече от шест десетилетия след издаването им. От друга страна фолисите от клас В и D са значително по-добре запазени. Половината от монетите изглеждат почти нови, без следи от изтриване, което е указание, че са били в обращение много кратко време.

7. Данните за монетните находки често са разглеждани като отражение на процесите в политическата и социална среда. Съпоставката между стратиграфията на находките и количествения анализ извежда на преден план някои любопитни връзки. Началото на византийското присъствие в Плиска се отбелязва много отчетливо с появата на анонимни фолиси и на амфорен материал. Броят на фолисите в ранните монетни пластове е сравнително малък (**табло XLV 7**), а количествените колебания в края на X в. могат да се обяснят с все още нестабилната военнополитическа обстановка. Историческите извори споменават за успешна българска

военна контраофанзива в региона около 990 г. (Божилков, Гюзелев 1999, 351), последвана от повторно окупиране на областта от византийските войски около 1000 г. (ГИБИ 1965, 280), когато се отбелязва увеличение в броя на монетите.

Най-значително е количеството на монетите в стратиграфските нива от първата половина на XI в., с добре изразен пик около 40-те години на XI в. (**табло XLV 7**). По същото време отчитаме и рязко увеличение на количеството амфори, което е индикация за доста интензивни хранителни доставки за администрацията и военния гарнизон. Посочените археологически факти достатъчно видимо илюстрират описаните в историческите извори тревожни събития от онзи период. През 30-те и 40-те години регионът става арена на няколко масирани печенежки нападения (ГИБИ 1965, 298-301; 312-317, 324; Дончева-Петкова 2003, 244), които достигат своя апогей през 1048 г. Според Йоан Скилица през тази година печенегите, според слуховете на брой около осемстотин хиляди, преминали замръзналия Дунав и се заселили в Мизия (ГИБИ 1965, 312-317). Отчетеният пик на монетни находки в четвъртото десетилетие на XI в. би могъл да се свърже с концентрацията на военни части по време на военните действия. След оттеглянето на византийската администрация и настаняването на печенежко население в Плиска, монетните находки намаляват, но като цяло количеството продължава да е високо. Най-късната монета в проучения сектор (анонимен фолис от клас D) потвърждава хипотезата, че активното обитаване на Плиска е преустановено около 60-те години на XI в. (Йорданов 2000, 137).

Изследването на монетните находки е дълъг процес, който изисква тясно сътрудничество на археолога със специалисти в областта на нумизматиката и консервацията. Представените резултати бяха осъществени от широк кръг специалисти в посочените области, на които искам отново да благодаря. Темата за монетните находки има неизползван все още потенциал както за прецизиране стратиграфията на Плиска, така също и за изясняване на редица въпроси, свързани със социалната среда в следстоличния период на града. Надявам се изследванията по проблема да продължат с публикуването на монетите и от други обекти в Плиска.

КАТАЛОГ:

№	Координати	Описание на монетата	Образ
1	XX-361 3 – 2,65 м С – 0,60 м кота: 181.58 м (дълб. 0,69 м)	Римска бронзова монета на император от Константиновата династия (IV в.) с леки отчупвания по периферията. Силно изтрита. Размери: 17/18 мм; 3,08 г	
2	XX-305 Структура XX-304/2 С – 2,20 м И – 1,50 м кота: 181.48 м (дълб. 0,80 м)	Римска бронзова монета на Елагабал (218-222), сечена в Марцианопол. Силно изтрита. Размери: 26 мм; 10,72 г	
3	Рампа 7-ми пласт	Бронзова монета на Лъв VI (886-912), фолис клас III (Grierson 1973, Pl. 35.8). Размери: 25/26 мм; 3,86 г	
4	XX-384 ЮИ – 4,30 м ЮЗ – 4,00 м повърхностен пласт (орница)	Анонимна византийска монета (фолис) клас A1, препечатана върху фолис на Никифор II Фока (963 – 969 г.). Размери: 24/26 мм; 4,10 г	
5	XX-343 С – 1,70 м 3 – 0,20 м кота: 181.62 м (дълб. 0,42 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас A1 (970-976) (Grierson 1973, Pl. XLVIII.A1). Монетният печат е леко изместен в страни, част от надпис, и изображението остават извън монетното ядро. Размери: 22/23 мм; 6,14 г	
6	XX-306 СИ – 3,94 м ЮИ – 4,24 м кота: 181.85 м (дълб. 0,34 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас A1 (969-976). Размери: 25/23 мм; 7,56 г	
7	XX-361 С – 1,38 м 3 – 1,40 м кота: 181.92 м (дълб. 0,30 м)	Имитация на анонимна византийска монета, лята имитация на клас A2 (Йорданов 1980, 4-16). Размери: 20/21 мм; 1,30 г	
8	XX-342 Ю – 1,40 м И – 0,90 м кота: 181.82 м (дълб. 0,26 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас A2, вар. 48 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIV. A2.48). Силно изтрита. Размери: 31/32 мм; 13,34 г	

№	Координати	Описание на монетата	Образ
9	ХХ-381 З – 2,10 м Ю – 1,30 м кота: 181.71 м (дълб. 0,59 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 24 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LI.A2.24). Има леко отчупване в долния десен край на периферията Размери: 29/31 мм; 13,60 г	
10	ХХ-322 С – 1,25 м З – 2,35 м кота: 181.64 м (дълб. 0,51 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 40b (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIII.A2.40b). Монетата е много добре запазена, но е отсечена върху по-малко монетно ядро. Размери: 24/26 мм; 8,74 г	
11	ХХ-381 И – 1,50 м Ю – 1,80 м кота: 181.51 м (дълб. 0,62 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 3 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. XLIX.A2.3). Повърхността на монетата е изтрита, а на места по периферията е леко огъната. Размери: 31/32 мм; 10,06 г	
12	ХХ-382 Ю – 2,60 м З – 0,50 м кота: 181.45 м (дълб. 0,60 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 24 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LI.A2.24). Монетата е добре запазена с леко отчупване в долния десен край. Размери: 24/27 мм; 7,34 г	
13	ХХ-382 З – 1,25 м Ю – 1,74 м кота: 181.44 м (дълб. 0,61 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2 (976-1030/35), неясен вариант, тъй като повърхността е с изтрита. Размери: 29/30 мм; 7,34 г	
14	ХХ-362 З – 0,74 м С – 1,35 м кота: 181.54 м (дълб. 0,59 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2 (976-1030/35) – неясен вариант, тъй като монетата е препечатана върху по-ранен вариант. Размери: 27/30 мм; 7,40 г	
15	ХХ-363 И – 3,14 м С – 1,86 м кота: 181.11 м (дълб. 0,75 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 24 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LI.A2.24). Размери: 26/28 мм; 11,90 г	
16	ХХ-381 от западния профил Ю – 0,50 м кота: 181.35 м (дълб. 0,70 м)	Анонимна византийска монета (фолис), клас А2, вар. 24 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LI.A2.24). Размери: 28/25 мм	

№	Координати	Описание на монетата	Образ
17	ХХ-384 ЮИ – 3,70 м СИ – 2,90 м кота: 181.57 м (дълб. 0,30 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 40 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIII. A2.40). Размери: 23/26 мм; 9,62 г	
18	ХХ-301 ЮИ – 1,60 м ЮЗ – 4,00 м кота: 182.00 м (дълб. 0,15 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 2 (976-1030/1035). Много рядък вариант. Засага е единствения екземпляр, открит в Плиска. Размери: 26/26 мм; 8,28 г	
19	Структура ХХ-303/1 (яма) кота: 181.76 м (дълб. 0,29 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 14 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. L.A2.14). Размери: 26/27 мм; 9,16 г	
20	Структура ХХ-303/1 (яма) кота: 181.76 м (дълб. 0,29 м)	Анонимна византийска монета (фолис), вероятно клас А2, но неясен вариант, защото е силно изтрита. Върху обратната страна е полепнала тъкан. Размери: 30/31 мм; 11,90 г	
21	ХХ-303 Структура ХХ-302/2 СИ – 4,60 м СЗ – 0,55 м кота: 181.77 м (дълб. 0,45 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 4-5 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. XLIX. A2.4-5). Препечатана е върху друга. Размери: 33/35 мм; 12,64 г	
22	ХХ-303 Структура ХХ-302/2 СИ – 4,60 м СЗ – 1,90 м кота: 181.47 м (дълб. 0,75 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 14а (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. L.A2.14a). Размери: 32/33 мм; 12,94 г	
23	Рампа вероятно от Структура ХХ-302/2 (жилище)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 40 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIII. A2.40). Размери: 26/28 мм; 7,90 г	
24	Структура ХХ-344/1 (яма) Кота: 180.77 м (дълб. 1,20 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 47 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIV. A2.47). Размери: 27/28 мм; 11,94 г	

№	Координати	Описание на монетата	Образ
25	Структура ХХ-344/1 (яма) кота: 180.32 м (дълб. 2,05 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 39-40 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIV. A2.39-40). Размери: 29/32 мм; 14,00 г	
26	ХХ-345 СЗ – 4,40 м ЮЗ – 6,60 м кота: 181.85 м (дълб. 0,15 м)	Анонимна византийска монета клас А2, но неясен вариант, с един бисер в нимба. Възможно е да има препечатване, но е твърде обезличена. Размери: 27/29 мм; 8,12 г	
27	ХХ-365 СЗ – 2,45 м ЮЗ – 5,30 м кота: 181.85 м (дълб. 0,15 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 14b (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. L.A2.14b). Размери: 24/29 мм; 7,06 г	
28	ХХ-305 ЮЗ – 0,70 м ЮИ – 4,30 м кота: 181.87 м (дълб. 0,18 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 39 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIII. A2.39). Размери: 23/25 мм; 5,40 г	
29	ХХ-305 ЮИ – 3,80 м СИ – 2,60 м кота: 182.09 м (дълб. 0,18 см)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 45 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIV. A2.45). Монетата е леко огъната от единия край, вероятно при отнемането на метала с клещи. Размери: 28/29 мм; 5,92 г	
30	ХХ-286 СИ – 2,40 м СЗ – 4,90 м кота: 182.25 м (0,14 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 34 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIII.A2). Размери: 28/28 мм; 7,88 г	
31	ХХ-345 СИ – 2,65 м ЮИ – 2,50 м кота: 181.71 м (дълб. 0,25 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 11 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. L.A2.11). Сравнително рядък вариант Размери: 33/33 мм; 13,00 г	
32	Структура ХХ-304/2 СЗ – 4,80 м СИ – 2,30 м кота: 181.07 м (дълб. 1,20 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, вар. 11 (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. L.A2.11). Сравнително рядък вариант Размери: 28/28 мм; 8,68 г	

№	Координати	Описание на монетата	Образ
33	ХХ-305 на пода на структура ХХ-304/2 СИ – 1,00 м ЮИ – 4,95 м кота: 180.95 м (дълб. 1,40 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас А2, неясен вариант (976-1030/1035) (Grierson 1973, Pl. LIII.A2). Размери: 35/31 мм; 14,38 г	
34	ХХ-304/над структура ХХ-304/2 СИ – 1,60 м СЗ – 3,70 м кота: 181.90 м (дълб. 0,40 м)	Златна монета, номизма-тетартерон на Василий II (976-1025), Константинопол, тип F (1005-1025) (Grierson 1973, Pl. XLV.15b). Монетата е от типа фуе, пробита в горния край на реверса, в долния край е отчупено парче. Монетата е покрита с тъмен налеп, вероятно от кожена материя. Размери: 19/20 мм; 2,16 г	
35	ХХ-322 Ю – 0,35 м И – 1,80 м кота: 181.74 м (дълб. 0,30 м)	Напълно обезличена медна монета, вероятно от групата на анонимните фолиси от XI в. Размери: 26/29 мм; 9,04 г	
36	ХХ-382 З – 2,61 м Ю – 1,70 м кота: 181.44 м (дълб. 0,44 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/35-1042) (Grierson 1973, Pl. LV.B). Липсва част от периферията в долния десен ъгъл. Размери: 26/29 мм; 7,02 г	
37	рампа (от кв. ХХ-302) 4-ти пласт	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/35-1042) (Grierson 1973, Pl. LV.B). Реверсът е препечатан вероятно върху емисия от същия клас. Размери: 29/30 мм; 9,70 г	
38	СЗ – 5,15 м СИ – 5,10 м кота: 181.90 м (0,44 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/1035-1042) (Grierson 1973, Pl. LV.B). Монетата е препечатана върху по-ранна емисия, вероятно от клас А2. Размери: 28/28 мм; 8,04 г	
39	ХХ-285 ЮИ – 2,80 м СИ – 4,22 м кота: 181.91 м (дълб. 0,43 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/1035-1042) (Grierson 1973, Pl. LV.B). Размери: 26/30 мм; 9,86 г	

№	Координати	Описание на монетата	Образ
40	XX-305 Структура XX-304/2 С – 1,36 м 3 – 1,70 м кота: 181.39 м (дълб. 0,90 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/35-1042). Размери: 27/30 мм	
41	Структура XX-304/2 С3 – 4,00 м СИ – 2,00 м кота: 181.13 м (дълб. 1,10 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/35-1042) (Grierson 1973, Pl. LV.B). Реверсът е препечатан вероятно върху емисия от същия клас. Размери: 30/32 мм; 12,46 г	
42	Структура XX-304/2 С3 – 4,80 м СИ – 2,30 м кота: 181.07 м (дълб. 1,20 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/1035-1042) (Grierson 1973, Pl. LV.B). Монетният печат е ударен два пъти или е разместен, тъй като образът на реверса е изкривен. Размери: 27/29 мм; 9,62 г	
43	Рампа от горните пластове на квадрат XX-384	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/1035-1042) (Grierson 1973, Pl. LV.B). Размери: 27/29 мм; 8,42 г	
44	XX-285 СИ – 5,10 м ЮИ – 2,26 м кота: 182.07 м (дълб. 0,27 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/1035-1042) (Grierson 1973, Pl. LV.B). Размери: 25/25 мм; 10,36 г	
45	XX-326 СИ – 1,70 м ЮИ – 4,45 м кота: 181.85 м (дълб. 0,15 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас В (1030/35-1042). Размери: 30/26 мм; 12,54 г	
46	XX-305 Ю3 – 3,00 м С3 – 3,40 м кота: 182.02 м (дълб. 0,15 м)	Анонимна византийска монета (фолис) клас D (1050-1060) (Grierson 1973, Pl. 60.D). Размери: 27/29 мм; 10,36 г	
47	XX-362 3 – 3,20 м С – 1,30 м кота: 181.58 м (дълб. 0,50 м)	Сребърна монета (акче) (XVI в.). Много добре запазена, с добро качество на метала. Размери: 10/11 мм; 0,58 г	

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Божилов, Гюзелев 1999:** И. Божилов, В. Гюзелев. История на средновековна България VII-XIV век. Том I, София, 1999.
- Бонев, Григоров 2013:** Пл. Бонев, В. Григоров. Химико-технологично изследване на монета (фалшификат на златна номизма тетартерон) от Плиска. – *Bulgarian e-Journal of Archaeology*, 4.2/2013, 245-258.
- ГИБИ 1965: Гръцки извори за българската история, VI, 1965.
- Граматикова 2011:** Н. Граматикова. Неортодоксалният ислям в българските земи. Минало и съвременност. ИК „Гутенберг“. София, 2011.
- Григоров 2016:** В. Григоров. Следстолична Плиска: стратиграфски наблюдения на обект „Дворцов център – изток“. – В: Известия на Националния археологически институт, XLIII, In honorem professoris Stanislav Stanilov, София, 2016, 256-293.
- Григоров, Жекова 2015:** В. Григоров, Ж. Жекова. Печат на Теоктист, патриций и логотет на дрома, открит в Плиска. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, 11, София, 2015, 155-161, Табло XIX:1-2.
- Дончева-Петкова 2003:** Л. Дончева-Петкова. Плиска и печенезите. – В: Плиска-Преслав, IX, София, 2003, 244-258.
- Йорданов 1980:** И. Йорданов. Ранни форми на монетно производство (XI-XII в.) в българските земи. – *Нумизматика*, 2, София, 1980, 4-16.
- Йорданов 2000:** И. Йорданов. Монетите и печатите от Плиска (1899-1999). – В: Плиска-Преслав, VIII, София, 2000, 135-167.
- Миков 2013:** Л. Миков. Типологично сходство между културните традиции на ахиите от Анадола и на хетеродоксните мюсюлмани в България. – В: Л. Миков. Суфизъм, архитектура и изкуство на турците в България. Избрани студии. Том 2. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2013, 214-239.
- Пенчев 2005:** В. Пенчев. Две голямомодулни имитации на византийски анонимни фолиси от клас A2, намерени при археологическите разкопки в Силистра. – В: Известия на Националния исторически музей, XV, София, 2005, 118-121.
- Пенчев 2010:** В. Пенчев. Две изработени чрез отсичане късни имитации на анонимни византийски фолиси от клас A2, намерени при археологическите разкопки в Силистра. – В: *Studia archaeologica universitatis serdicensis. Supplementum V. Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Stephcae Angelova*, София, 2010, 613-617.
- Grierson 1973:** P. Grierson. Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Vol. III/2. Washington, 1973.
- Каяапинар 2015:** А. Каяапинар. Osmanlı Döneminde Rumeli’de Bir Nahiye Merkezi: Pravadi. – *Tarih Incelemeleri Dergisi*, XXX/1, 2015, 121-148.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

- Табло XLII 1.** План на Вътрешния град на Плиска. Отбелязано е местоположението на обект „Дворцов център – изток“.
- Табло XLIII 1.** Планиграфия на монетните находки от обект „Дворцов център – изток“.
- Табло XLIV 1.** Стратиграфия на монетните находки от обект „Дворцов център – изток“.

Табло XLV 1, 2, 3, 4. Колективна монетна находка. 1. Състояние на монетите при откриването им; 2. Монетата (кат. № 19) след консервация; 3. Монетата (кат. № 20) след консервация, с полепнала от едната ѝ страна тъкан; 4. Микроснимка на тъканта (автор Галина Цекова).

Табло XLV 5, 6. Фуре, номизма-тетартерон на Василий II (976-1025), Константинопол, тип F (1005-1025). 1. Състояние на монетата при откриването ѝ; 2. Монетата след консервация.

Табло XLV 7. Количество на монетните находки от обект „Дворцов център – изток”, представено по стратиграфски нива.

COINS FROM PALACE CENTRE – EAST SITE IN PLISKA

Valery Grigorov
(Summary)

The work presents 47 coins discovered during the period of 2011 – 2014 at the Palace Centre – East site in Pliska. The numismatic collection contains mainly anonymous Byzantine folles: three pieces of class A 1 (970-976) (Cat. NN 4-6); 26 pieces of class A 2 (976-1030/35) (Cat. NN 7-33); 10 pieces of class B (1030/35-1045) (Cat. NN 36-45); and one piece of class D (1050-1060) (Cat. N 46). Two Roman coins were also found at the site – one of Leo VI (886-912) (Cat. N 3) and a fourré of Basil II (976-1025) (Cat. N 34) as well as an akçe of Selim II (1512-1520) (Cat. N 47). Thirteen of the coins were found inside dug-out structures, and the rest of them appeared within various stratigraphic layers between the residential spaces.

The archaeological study of the coins from the Palace Centre – East site involves all planigraphic, stratigraphic and quantitative analysis of the artifacts as well as laboratory analysis of particular coins. The stratigraphic coordination of the coins has allowed us to distinguish three time horizons (fig. 3). The first horizon produced one coin of Leo VI (886-912) (Cat. N 3). The second time horizon begins from the level of the first registration of anonymous Byzantine folles of class A 2. The following chronological limit marks the level of the folles of class B. The upper chronological limit of the site terminates in the anonymous Byzantine folles of class D.

The chronological distribution of the various versions of folles class A 2 has been also traced (Pl. 1). Further on some intriguing examples among the coins have been considered. One of them is a cast imitation of a follis class A 2 (Cat. 7). Still another case presents two coins stacked to each other as one of them displays traces of textile (fig. 4).

One of the most interesting finds is a fourré (fig. 5), a nomisma – tetarteron of Basil II (976-1025), Constantinople, type F (1005-1025). A

chemical – technological study of the metal shows that the coin has been made of a copper-tin core with a silver-tin intermediate layer applied thereto and finally gilded. Sometime later the coin was secondary pierced and probably served as a medallion.

The stratigraphic analysis of the coins and their correlation with the cultural layers gives us grounds to clarify the dynamics of accumulation of cultural deposits. It was different. The rate of accumulation of the cultural layer within the earlier horizon was about 2-3 mm per year. Within the second horizon the accumulation was running about 5 mm per year, and within the third horizon – 9 mm per year. Determination of the step of growth of the cultural layers is among the major innovations in the application of the stratigraphic method which extends the possibilities for more precise micro-stratigraphic dating.

Data from the surveyed sector confirms that the regular occurrence of coins in Pliska began in the final third of the 10th c. The appearance of anonymous folles and amphora fragments marks stratigraphically the beginning of the Byzantine presence. We can relate the discovered Roman coins and single Late Antiquity artifacts also to the Byzantine period in Pliska.

The cases of badly worn out coins sometimes even damaged, with broken peripheries as well as the overstruck coins indicate a long-term use of some of the pieces. It refers mainly to the folles of class A 1 and A 2, while the folles of class B and D are much better preserved for perhaps being shortly in circulation. The number of coins coming from the stratigraphic levels from the first half of the 11th c. is the greatest, showing a well expressed peak about 1040s (fig. 6). At the same time we register also a sharp increase in the amount of amphorae. The growth of artifacts is probably due to the massive Pechenegs' raids during 1030s and 1040s and the concentration of Byzantine military units and administration at that time in Pliska.